ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 122, Kasım 2021, s. 111-129

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.53861>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

16.10.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

29.11.2021

Doç. Dr. Sinan ÇAYA

İstinye Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
sinacaya@hotmail.com

ELİF ŞAFAK'TIN ROMANLARININ 6 TANESİNDE RUHÂNÎ VARLIKLAR

Öz

Elif Şafak'ın kurgusal yazın dünyasında ruhânî varlıkların belli bir yeri olduğu görülmektedir. Onun eserler tayfını şöyle bir gözden geçirme durumunda okur, bâriz şekilde böyle bir intiba edinir. İlk bakışta sanki bir çelmece (paradoks) gibi gelse de; anılan varlıkların romanlara katkısı, bilâkis bir realizm anlayışı istikametinde alınmalıdır; zira gerçek dünyada insanların belki de çoğunun bu gibi varlıklara inandıkları hakikati, inkâr edilemez. Ne de olsa; bir matbu yapıtta yer alan oluşumlar, gerçek yaşamda ne kadar karşılık buluyorsa; o yapıt o denli gerçeğe yakın demektir. Şafak'ın romanlarında gerçeküstücü motifler; eser dokusuna ancak bir çeşni derecesinde serpilmişlerdir. Bir anonim masal veya fantastik edebiyatta görülen *koyulukta* veya *keskinlikte* değillerdir. O varlıkların bütüne getirisi, söz gelimi bir *Stephen King*'in yaptığı gibi, ilgili romana bir dehşet edebiyatı özelliğini asla vermezler. Katkı tam kararındadır; sırf gereği kadardır. Bu katkı, merak unsurunu biraz daha *gübreleyip*; okura fazladan bir haz ve güdü sağlar. Böylelikle kitabın bütünlüğüne artı bir parlak renk yahut bir başka canlılık ilâvesine yarar. Yazarın incelenen bu altı eserinin kimisinde ruhânî temler diğerlerindeki göre biraz daha belirgin olsalar da; hiç birinde onların tümünden noksanlığı söz konusu değildir.

Anahtar kelimeler: Elif Şafak; roman; ruhanî varlık; olağanüstü; gerçeküstü.

SPRITUAL BEINGS IN 6 OF THE NOVELS OF ELİF ŞAFAK

Abstract

One can see that spiritual beings do occupy a certain place in the fictive literary world of Elif Şafak. Having skimmed her spectrum of works, the reader gains an apparent impression in this line of thought. Even though at first sight it looks as if it were a paradox; just on the contrary; the existence of such beings should be taken as a contribution in the sense of furthering realism; because it cannot be denied that in the real world; perhaps most of the people do believe in such beings. After all; the more the processed formations in a printed work correspond to real life; the more realistic is to be considered the related book. The elements of surrealism spread out throughout the works of Şafak, merely to the extent of a kind of taste-seasoning or flavor. They are by no means at the *concentration* or *accuracy* observed in an anonymous fairy-tale or a piece of fantastic literature. The plus values involved never impart the trait of horror onto the written novel, as it would do so in the case of a *Stephen King*, for instance. The contribution is exactly at the optimum level or just within the required amount. It sort of *fertilizes* the element of curiosity, bringing in extra enjoyment and motivation for the reader. Thus; it merely serves to add an extra bright color and a different vivaciousness into the entire book in question. While within some of the investigated six works, the spiritual themes are a bit more conspicuous with respect to the other ones; a sheer lack of such themes is unthinkable in any single one.

Keywords: Elif Şafak; novel; spiritual being; extraordinary; surrealist.

GİRİŞ

—“İnsi cinsi cem’i mahlûk, hepsi birden ağladı...” —
Âşık Veysel, Bir 10 Kasım Ağıt

Birkaç sene önce Beykoz taraflarında metruk bir apartmanın madenî cümle kapısına (galiba mahallede oturan çoluk çocuk tarafından) beyaz tebeşirle “bu bina perilidir” yazısına rast geldik. Muhayyilemde bir anı canlandı. Orta birinci sınıftan arkadaşım *Barbaros* ile mezarlıktan geçiyorduk. Konu hayaletler, ruhlar, cinlerden açıldı. Kur’an-ı Kerim’e göre cinlerin var olduğunu söyledi. (Halbuki belirgin şekilde dindar filân değildi). Sonradan *Din Kültürü ve Ahlâk* dersinde, en azından *nas* sûresinin anlamında cinlerin mevcudiyeti bizim için teyid edildi. Hz. Âdem’in çamurdan ma’mûl cismanî bedenine ruh üflendiği bilgisi, zaten ilk-çocukluk yıllarından itibaren; genel kültürümüz içinde yerli yerine oturmuş bir bilgi mertebesinde idi.

Köylerde metafizik yahut bedensiz yaratıkların varlığı, şehirli (kentsoylu) anlayışa nazaran daha geniş, etkili ve keskin bir zihnî meşguliyet (*preoccupation*) teşkil eder. Hayatın birçok pratikleri de o çizgiye uygun surette belirleyici ve yönlendirici olurlar. Meselâ Lâtife Tekin’in *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanında bu izlenime kolayca ulaşabilir okurlar. Roman, bir Anadolu köy ailesinin İstanbul’un Yıldız semtine temelli göçünü ve sonraki günleri; evin küçük kızı *Dirmiş*’in ağzından aktarır. Köyde *Sarıköz*, *Kışneven Oğlan* gibi tabiat-üstü yaratıkların adları geçer. Bunların cin taifesine dahil ama kılık değiştirmiş mahlûklar olduğu sezdirilir. Köyde *Cinci Mehmet* diye bir karakter de vardır. Anne *Atiye*, *Dirmiş*’e hâmile iken, ailesi o şahsa müracaat etmek durumunda kalmıştır hattâ...

Esasen Nâzım Hikmet (1966, 1987: 41-44) de —kırk mısra düzeninde kaleme aldığı— ünlü *insan manzaralarında* bir aralık bazı karakterlerini, bu istikamette bir diyalog içine yerleştirir:

Konuşuluyordu perilerden. / Karşıda Sarı Seyfettin / (Adapazarı'nda bir Çerkez köyü muhtarı) / çok uzun boynunda gırtlığını oynatarak anlatıyordu / “Besmelesiz çıkarma elbiseni. / Her işin başı besmele. / Elbiseni periler alır düşün yaparlar.” / Seyfettin'e hak verdi Arabacı Selim / (Eskişehirli, elli yaşlarında, kel.) / “Beygirler için de öyledir. / Gece beygiri besmelesiz bağlarsan ahıra / periler biner sırtına hayvanın / koştururlar şafak sökene kadar.” / Huyları insana benziyor: / Hırsız, keyfine düşkün, muzur .. » / Kapının yanındaki Tatar yüzlü adam / (Bursa köylüklerinden ve Merinos Fabrikasında bekçidir) / cevap verdi Selim' e / “Ben ‘uğradım’. Gözüme gözüktüler. / Altı hafta, gece gündüz. / Saz yüzünden oldu bu iş. / Sazların padişahı dokuz telli curadır. / Kimi mercimek tanesinden küçük / kimi minare boyunda. / Elbiseleri bizim elbiselere benzer / ama külâhları var: al yeşil, uzun, sivri. / Ve lâkin o gün bu gündür / benden usta curacı yoktur tekmi Bursa vilâyetinde ..”

Hızır Aleyhisselâm herhalde tek başına apayrı bir ruhânî tasnif ve /veya fert (birey) hükmünde alınabilir. {Coşkun & Erkilet'in (2010) çarşı ortamını saha olarak değerlendikleri tespitlerde ortaya koydukları üzere; birçok İstanbul esnafı için; karşılıklarına birden çıkan bir “dilenci”; haddi zâtında onları imtihana çeken *Hızır Aleyhisselâm*'ın tâ kendisi olabilir! Sırf bu itibarla onları kapıdan eli boş çevirmek hiç de doğru bir davranış sayılmaz}. Hz. *Peygamber*'i (s.a.v.) mîraçta arş-ı âlâya ulaştıran o çok hususî binek (*Burak*) da böyle başlı başına (tek ögesi) bir tasnif içinde mütalâa edilebilir. Ya daha başka neler yahut kimler? (Bazılarına göre gerek rüyada gerekse uyanıklık hâlinde, belli gerekçelerle insanlara gözüktüklerinden dem vurulan) şehit ruhları (*) yahut bedenlenip muharebelere iştirak eden evliya ruhları gibi eklentilerle ruhanîler “geçit resmini” daha da çeşitlendirmek mümkündür. Tabii ki böylesi varlıkların, kendilerinin mevcudiyetine inananlar (**) için temsil ettikleri anlam yükleri; çok daha başka bir

* Uzunca bir konuşmanın bitiş cümlesi olan, *Mareşal Gazi Mustafa Kemâl* imzalı “bu göklerde uçuşan şehit ruhları; devletimizin, cumhuriyetimizin ölümsüz koruyucularıdır” veciz sözü; Kara Harp Okulu'nun ana binasının giriş avlusunda bir mermer tabelâya oyulmuştur. Yazar

** Diyanet eski başkanı Süleyman Ateş hoca; dünyadaki ruhsal varlıkları; iyi ([nurdan] melek), kötü (dumansız ateşten) şeytan ile iyisi de kötüsü de var olan (cin) diye üçe ayırır (Müslümoğlu 2019). [Peri, cinin dışıdır. İfrit, cinin gayri-Müslim erkeğidir]. Belli bir değere —hak veya bâtıl ayırımına girmeden— bir surette inanmış bireyde; ilgili psikolojik mekanizmaların işleyiş tarzı ise; genelde benzer biçimde oluşur. Cannon'un (1957) Brown'dan (1845) aktardığına göre; *Yeni Zelanda'da bir Māori kadınına, bir ikinci vaktinde, hâlihazırda yemiş bulunduğu meyvenin bir yasaklı (tabu) mîntakadan geldiği haberi verilir. Kadın, öyleyse bir kutsallığı ihlâl ettiğine dair bir vukuf içersinde ağzından bir çığlıkçıkartır! Ertesi gün öğlen sularında terk-i hayat eyler. Yani ona bu söylenmeseydi mesele yoktu. Shakespeare'a bir nâzire olarak “bilmek veya bilmemek: İşte bütün mesele” denebilir sanki bu noktada. Cannon'un (1957) bir diğer misâli ise şudur: Avustralya'nın North Queensland mîntakasındaki misyonerlerin yönettiği bir merkezde Rob adını koydukları bir Kanak yerlisinin çalışmasından çok memnundur beyazlar. Bir gün Rob, kabilesinin büyücüsü tarafından lânetlenince hasta düşer. Muayenede Dr. Lambert hiç bir tıbbî bulgu göremez. Derken bâriz hastalık hâlinin aslî sebebini öğrenen Lambert, şaman büyücünün kabilesine gider. Ona, sebep olduğu o lâneti şayet geri almaz ise; bundan böyle merkezden aldığı gıda yardımlarının kesileceği tehdidini savurur. Böyle bir mahrum bırakılmayı göze alamayan kabile büyücüsü gelip Rob ile görüşür. Ona, sadece bir şaka yaptığını; ortada bir lânetleme işleminin olmadığını söyler. Rob çabucak iyileşir. Diğer uzmanlara atfen, ilkel adamın yalnızlığa karşı korunmağının dans ve müzik olduğunu vurgulayan Cannon, “aforoza edilenin” etraftan soyutlanınca bu korunaktan ırak kaldığı argümanı ile makalesine devam eder. Bu aşama ölümüne gitmenin ilk basamağıdır esasında... Kanak yerlisi Rob'un su öyküsünü Cannon'a mektupla bildiren, adı geçen Dr. Lambert'in tâ kendisidir.*

hüvviyet arz eder. O gibi varlıkların mevcudiyetlerine inanmayanlar için ise mevzu; sırf etnoğrafik (folklorik) yahut antropolojik (insanbilimsel) merak açısından yine de araştırmaya değer niteliktedir.

RESİM. Bir Mîraç minyatüründe çok özel binek hükmündeki *Burak*'ın resmedilişi (Yaygınağ)

{Hayattaki bir ermiş yahut velî kişi; sıradan insana göre mânevî makamı çok yüksek ve makbûl bir kul olması bir yana konursa; bir yanıyla da tıpkı herkes gibi müşahhas (somut, yani ete kemiğe bürünmüş) bir örgenlik (organizma / uzviyet) hükmündedir elbette. Vefat ettiğinde ise “kınından çıkmış kılıç misâli” tasarruflarının ve tesirlerinin artacağı söylenir. Esasen evliya şöyle dursun, dünyevî hayatında bir peygamber dahi cismanî /biyolojik bir varlıktır. Değerli ilâhiyatçı Ş.Ali Düzgün; çok yakın tarihli bir ekran sohbetinde; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir aralık vahyin (hem de aylar mertebesinde bir süreliğine) kesilmesi üzerine bunalımlar geçirdiğini ve hattâ mübarek kafasında intihar (!) —ki İslâmiyette (o esnada akli başında olan mükellef için) kebir yani büyük günah demektir— düşüncesini bile evirip çevirdiğini belirtmiştir. Bu yaşanmışlığın önemli bir hikmetini ise, nihayet onun da beşer olduğu gerçeğinin ispatı şeklinde açıklamıştır. Habuki İsevîlikte (Hristiyanlık) Hz. İsa peygambere insan üstü nitelikler nispet edilir}.

Batı Dünyasından Bazı Karşılıklar

Spiritüel varlıkların batıdaki karşılıkları da az sayılmaz. En çarpıcı olanlardan biri; özellikle 18. asırda Balkanlar ve Doğu Avrupa taraflarında çok etkili olduğu ilgili literatürden anlaşılan *vampir* kavramıdır. Nice korku çizgi romanlarının, dehşet filmlerinin işlediği konulardandır bu insanların boyunlarından kan emen vampir tipolojisi...

Batı dünyasında dolunay ile ilişkilendirilen *kurt adam* konsepti bir diğer yaygın korku motifi olarak işlenmiştir. Perihan Mağden'in Fransızca'ya ve İngilizce'ye de çevrilmiş bir romanı *kurt çocuklar* üstünde döner durur.

Kişinin gerçeklik ile bağının kopması demek olan psikozlar ve onların karinesi diye alınan sanrı (hezeyan, *delusion*, *délirium*) halleri; tabiatıyla hastanın içinden çıktığı tarihsel ve toplumsal-kültürel doku ile bağlantılıdır. Bu itibarla, kabaca bir ayırım yoluyla, doğulu ve batılı bazı hastaların eziyet edici (*persecuting*) unsurları hususundaki idrakleri (algı, *perception*, *Wahrnehmung*) anılan kültürel yapılanma doğrultusunda değişiklik arz ederler.

Adasal'ın (1977: 800) belirttiği; gibi böylesi psikozlar; özellikle uğramışlık hezeyanları (*délires de possession*) kapsamında yer alanlardır: hasta acayip bir gücün etkisindedir; ruhunu iblis ele geçirmiştir (*demonomanie / possession diabolique*) yahut bir hayvan tarafından teslim almıştır (*zoopathie*) yahut hasta, kendi iddiasına göre, bir kurda dönüşmüştür (*lycanthropy*). [Fransızca kaynaklardan beslenen bilgiler, Türk psikiyatrisinde öncül bir işlev görmüştür].

RESİM. Sargın (*cohesive*) gruplarda ortaya çıkabilen *kitle histerisine* dair bir temsil (Yaygınâğ'dan unsurları sentezleyen: Yazar)

Günümüzde; heyecan seven; bir başka deyişle vücutun kendi salgısı olan —ve böbrek üstü guddelerde (bezlerde) üretilen— adrenalin hormonuna müptelâ düşmüş kimileri için; bu varlıkları ele alan roman, çizgi roman, tiyatro eseri, film şeklinde ortaya çıkıp gelişmiş özel ve câzip bir *pazar payı* dahi söz konusudur, iktisadî açıdan. Bunlara sanatta *fantastik türler* de deniyor. Anılan müşteri tipine İngilizce'de *T-type (thrill-type)* denir ki sür'at otomobilleri; dağcılık, mağaracılık, yamaç paraşütü, *rafting*, *bungy-jumping* gibi sporların pahalı araç gereç satışları da yine anılan bu pazarın göbeğinde yer alırlar.

Ölmüş kişinin hayaleti gibi temler de *Hollywood* ve benzeri sanat merkezlerinde faal yapımcıların ses getiren mevzularından olagelmıştır. *The Changeling* (takas çocuğu anlamında) başlıklı Kanada yapımı bir filmde (1981) aktör *George C. Scott*, *New York*'tan *Seattle* şehrine taşınan bir bestekârı canlandırır. Burada kiraladığı haşmetli ev (mâlikâne) aslında içinde hayalet dolaşan bir yapıdır.

Filmde seyirciye aktarılan bir geri-dönüş (*flashback*) sahnesi şöyle cereyan eder: Hastalıklı bir oğlan olan *Joseph*, 1906 senesinde babası tarafından banyo küvetinde suyla boğulup gizlice gömülüyor. Bir yetimhaneden alınan gürbüz bir çocukla “ikâme” ediliyor. Sebep: Torun, zengin büyük babadan kalan mirası; adamın bıraktığı resmî vasiyete göre; ancak 21 yaşına bastığında hak edecektir. Baba da o mirasdan sebeplenecektir tabî (Çocuğun babası dedenin vasiyetinde atlanmış; yani babanın tek zenginlik şansı, ileride oğlu üstünden varlıklı olabilmekten geçecek). Halbuki cılız *Joseph*'in o kadar uzun yaşaması muhtemel görünmüyordu. Nitekim “ikâme çocuk” Avrupa'ya götürülüp büyüdüğünde gûya serpilip gelişmiş; hastalıklarını çoktan yenmiş bir genç olarak geri dönmüş sayılacak; giderek önemli bir insan olarak yetişkin yaşamına devam edecektir...

İşte şimdilerde *Joseph*'in hayaleti; çeşitli zuhuratlar (vizyon, görüntü) ortaya çıkartarak yeni gelen bu kiracı sanatçıyı, kendi varlığından ve “tarihçesinden” haberdar eder. Harekete geçip işlenen suçu (hukukî tâbiriyle maddî gerçekliği) ortaya çıkartsın diye; kiracıyı habire dürtükler. Giderek alenen tâcizlere başlar. Evde metafizik kargaşalar çıkartır (esen yeller, düşen cisimler, kendiliğinden tuşları oynayan piyano, garip gürültüler). Bir sahnede aktör;

—“Tamam, acıklı hikâyeyi anladık. Daha ne istiyorsun ki veled?” diye, sözüm ona hayaleti azarlar! Bu sahnenin geçtiği esnâda içinde bulunduğumuz sinema salonunda seyircilerin ağzından bâriz derecede nevrotik (sinirli) bir gülüşme fışkırmıştı. Kendi kendine cesaret aşılama yönelik, tümünden zorlama bir gülüşme sesi, birinin tetiklemesiyle ânında tüm kalabalığa eş zamanlı bir tarzda mâl’olmuş, bir koro performansına tırmanmış idi...

RESİM. Aktör *George C. Scott*, özgün adı *The Changeling* olan hayalet filminin (1981) kimi sahnelerinde (Yaygınağ'dan kareleri tamamlayan: Yazar)

Romanlarda Adları Geçen Ruhânîlere Yakından Bakışlar

Elif Şafak'ta aslî tem (yahut *tema*, *izlek*) olarak işleyeceğimiz romanların bazısında ruhânîler; yazarın diğer romanlara göre daha önemli ve merkezî bir konumda yer alıyorlar. Esasen her bir eserde belli bir dokunuş yine de buluyoruz bu gibi temlerden. Daha küçük ölçekte olsa bile. (Şafak kimi eserlerini doğrudan İngilizce dilinde kaleme almıştır. Türkçe yazdıkları da çoktan önemli batı dillerine tercüme edilmiştir).

The Bastard of İstanbul

Bu romanda, deli fişek bir genç kız olan *Zeliha*, 1980'li yıllarda, babası belirsiz bir kız bebek doğurur. Kız bebeğe *Asya* ismi öngörülür. Teyzeleri arasında büyür gider. Kendi annesi *Zeliha*'ya da *Banu* ve *Feride*'ye hitap ettiği gibi “teyze” der. Evde (*Kazancı* ailesi) bir kedi dışında eril mahlûk yoktur. Büyük anne *Gülsüm*, nazara karşı kurşun dökmeyi iyi bilir. Mutfakta bir çay bardağı birinin elinde kendiliğinden çatlırsa, çâreyi kurşun dökmekte bulur.

Teyzelerden *Feride* çok farklı bir kişiliktir. Öğrenciliğinde sırf fizikî coğrafyanın kimi konularına karşı beslediği saplantı (takıntı, osesyon) derecesindeki merak dışında (seçici bir bellek yani), muntazaman kendi iç âleminde yaşayan, sosyal bağıntıları çok zayıf, eksantrik (uçrak) bir portredir *Feride* teyze. Saçının tarzını ve rengini zırt pırt değiştirir. *Feride* belli yaşlara geldikçe çeşitli fal açma tekniklerine (fasulye falı, tarot falı, kahve falı vs.) imrenir ve bu tekniklere vâkıf olmaya çalışır. Derken falcılıkta bayağı ustalaşır (*). Bu meyanda kendini tesettüre sokar. Müstakil odasında kâh kendine göre kitaplar okuyarak, kâh ibadet ederek vakit geçirir. Yemek vakitleri aile sofrasında yerini alır sadece.

RESİM. Romancı ve anılan önemli eserinin kapak düzeni (Yaygınağ)

* Karışık şekillerden zihinde anlam çıkarmaya *pareidolia* fenomeni deniyor. Bazı nağmeler içinde orada olmayan bir kelime sesi algılamak da aynı kapsamdadır. İşte falcılarda *paredolia* olayının çok daha keskin biçimde işlediği anlaşılmaktadır; yani “eğitimi” bir yana; biraz tabî istidat (yatkinlik) var gibidir (Fincan dibindeki kahve telvesinden çıkarımlar yapmak gibi). Aşağıda solda insan yüzü izlenimi veren bir kesik ağaç yüzeyi ile sağda bir kuzu intibai veren bir bulut yığını, görsel örneklerdendir (Çaya 2021b).

Giderek falcılık hususunda İstanbul'un semtlerinde adı duyulur. Eve fal baktırmaya gelen kadın taifeleri dolar taşar onun odasına. *Feride*'nin işini kolaylaştıran iki adet de *cini* vardır ki onları, elinden kaçırmayacak biçimde denetimine almıştır. Bir başka deyişle, onları, verdiği emirlere itaat edecek surette kendisine râm eylemiştir. Bu kolay bir süreç değilse de, bunu başarmak için gerekli ritüellerin (kuttören) âlâsını, bir şekilde öğrenip icra eylemiştir gereğince... O iki cinden diğerine göre daha bilgiç ve daha huysuz (ama bir o kadar da daha kabiliyetli ve güçlü) olanı; günün birinde; *Feride*'ye, başka hiç kimsenin veremeyeceği bir cevabı da ayrıca temin edecektir...

Feride, yıllar boyu kafasına saplanıp duran o dehşetli suali, cinine sormaktan hep imtina etmiştir. Öyle bir sırrın ağırlığını taşımaya çok da teşne bulmamıştır kendisini. Öte yandan günün birinde belli bir vakt içinde o kemirgen tecessüsüne ansızın mağlûp olacağı tutacaktır. Vakt-i zamanında kızkardeşi *Zeliha*'yı hâmile bırakan ismi —ki bu bir şaşırtı (sürpriz) sebebidir okur için— ısrarlı bir buyruk şeklinde cinine soracaktır en nihayet. Bu sayede ifşa ettirecektir *faili*. Edindiği bilgiyi aile meclisine bile yansıtmayıp kendisine saklayacaktır lâkin...

RESİM. R.E. Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'nde "Bakıcılar" (Falcılar) maddesi & ilgili çizim desteği

İslâmiyet'te fal haram kılınmıştır. Romandaki *Feride* ise yaygın anlamında bir falcı diye alınamaz. Belki mistik kabiliyet kesbetmiş bir nev'î *medyum* gibidir. Sonraki sayfalarda ele alınacak *Havva'nın Üç Kızı* başlıklı romanında —ileride başlı başına ele alınacaktır— *Elif Şafak*, "astrolog" karakterini olumsuz resmetmiştir. Zengin iş adamının muhteşem yemek dâvetine çağrılan astrolog, konuklardan biri olan başkahramanın (*Nazperi*) *Oxford*'daki talebelik geçmişini eşelemeye bir *şemâtet* (*shadenfreude*, kötücül haz) lezzetiyle can atar! *Nazperi* mahrem bir cep telefonu görüşmesi için, ziyafete gittikleri yalının vestiyerinde

saklanmışken; maskeli ve silâhlı şehir haydutları hasbel kader tam o sırada bu mekânı basarlar; herkesi derdest ederler. *Nazperi* saklandığı yerde karar kılar; onlara kendisini göstermez. İşittiği bir çığlık, astroloğa hesap soracaktır: Ne biçim astrologdur? Kendisini dahi *enseleyecek* bir baskını, önceden kestiremediğine göre?

Siyah Süt

Bu kitapta *Elif Şafak* âdetâ o güne kadarki kendi hayatının önemli bir bölümünü kaleme almıştır. Özyaşamsal (otobiyografik) örüntüler adamakıllı orta yerededir bir başka ifadeyle. Akademisyenlik ve yazarlık ikiz meşgalelerini üstelik yurt içi ve dışına gidip gelerek yoğun ve ince bir ayar üstünde bir şekilde at başı muhafaza ederken; belli tereddütleri yenerek evlilik kararı alır. İlk çocuğunu dünyaya getirir.

Bebek daha iki aylık iken, bir aralık bulunduğu odada bir *mevcudiyet* hisseder. Perdelerden süzülen loş ışık, fısıltıyı andıran çok hafif bir gürültü ve ıtırli bir koku arka planında; sanki gerçeküstücü bir *Haruki Murakimi* (*) romanı konusunu fiilen yaşıyormuş duygusuna kapılmış bulur kendisini.

Sonra *onu* görür: Ne insan ne de hayvan! Kule gibi uzun boylu, fırtına bulutları gibi koyu kurşunî renkte, köpük gibi ele avuca gelmez bir varlık! Erkek ve siyah saçı arkadan at kuyruğu yapılmış. Bu saçların sadece bir tutamı, belli ki beyaza boyanmış ve alnından yüzüne doğru saçak misâli sarkıtılmış. Bir kulağında fındık boyutunda parıltılı bir elmas küpe var. Suratı dar, keçi sakalı seyrekçe. Tel çerçeve gözlüklerin ardından bakışları; kıvılcımlar saçıyorcasına keskin!

Bir an gerilip genleşip tavana kadar uzuyor; bir sonraki anda duvarı kaplayacak biçimde enine doğru yayılıyor, genişliyor. Yoğun bir sigara dumanı gibi havada salınımlar ortaya koyduğu da oluyor. Bir elinde süslü bir baston tutuyor. Başının tam tepe noktasına ipekten bir silindir şapka takmış.

Elif Hanım, bu görüntüyü, küçükken anneannesinin bahsettiği *cinlerden* bir tanesi olarak kıymetlendiriyor kafasında ve böylelikle onun mahiyetini teşhis etmiş olduğunu anlıyor. Cinsel eğilimler bakımından —cinlerde nefis ve dolayısıyla cinsellik/ şehvaniyet, ayrıca türüne uygun şekilde bir yeme içme tarzı vardır diye bilinir— bunun biraz “kırık bir tip” (üçüncü cins gibi) olduğunu da seziyor. Derken endişeli bir muhavere (diyalog) başlayıveriyor ikisi arasında. Bu konuşmalar uzadıkça; *Şafak*'ın da bu defa bu cin figürü üzerinden; ince mizah içeren bir sosyal hiciv (taşlama) denemesine giriştiğini fark ediyoruz giderek:

* *Haruki Murakimi* (1949-günümüz): Japon roman ve öykü yazarı, çevirmen, gazeteci (Küçük Resim: Yaygınağ)

- Sen şimdi kimsin?
- Yapma bunu! Tanımadın mı yani beni?
- Sen söyle öyleyse!
- Yeni çocuk doğurmuş analara musallat olan her kim ise ona dair bir şeyler işitmedin mi hiç?
- Anneannemden duymuştum: *Alkarısı* öyleyse!

{*Alanası, alkızı, albastı* veya sadece *al* diye de anılan ve lohusaların belâlısı olarak kötü şöhret yapmış (bebekli kadınları çarpan) bu peri; 1963-1964 yıllarında *Bergama* yöresinde doğum ile ilgili Türk âdetlerini araştıran bir bayan Fransız etnoloğun sonradan kitaplaştırdığı saha araştırmalarında da zikredilmiştir:

Alkarısı; kedi, köpek, oğlak, tilki, kuş kılığına girebilir. İnsan-hayvan arası şekilli olarak da gözükebilir. Uzun boylu, uzun tırnaklı, çok çirkin, kırmızı yüzlü, kırmızı saçlı, sarkık göğüsleri omuzlarından aşacak surette yukarı arkaya yatmış bir cadı kadın tipi ise; onun aslî görüntüsüdür. Sesi çok korkutucudur. *Alkarısı*; çöllerde, ahırlarda, harap düşmüş evlerde ama en ziyade nehir kenarları ve pınar yakınlarında yaşar. Lohusa ile bebeği kırk gün süreyle yalnız bırakmamak bu maksatla önemlidir. Odanın dışına içi su dolu bir leğen konması; oda içinde bir süpürge bırakılması; odanın bir köşesinde başsoğan ve birkaç diş sarımsak asılması; bir Mushaf-ı Şerif (Kur'an-ı Kerim) nüshası, mavi boncuk, tuz, birazcık kömür zerresi, çörek otu, makas, bıçak, çuvaldız bulundurulması; başa yazma bağlanması; demirin demire vuruşu sesi [çınlama sesi] çıkartılması; bilinen diğer önlemler içindedir. İcabında *Alkarısı*'nı kovma kabiliyetini haiz bir *ocaklı* (*) kişi de eve çağrılabilir (Nicolas 1972: 132-134, Çev. yazar)}.

Avrupa folklorundaki vampirlerden korunmak üzere sayıp dökülen araç gereçlerin içinde de sarımsağın adı geçer: *Vampiri uzaklaştırdığı düşünülen tedbirler arasında İncil, Katolik tespihi, haç, papazın kutsadığı su, ayna ve sarımsak bulunur* (Barber 1988: passim / b.a.). Bu noktada bir yöneşme (*convergence*) var demek ki *şark* ile *garp* menkıbeleri arasında. Aynanın da “vampirlerle” karşı koruyucu hususiyetleri bulunan araç-gereçler içinde sayılması; tabiatıyla; vampirlerin aynada görüntü vermediği inancı ile örtüşmektedir.

* *Ocak*, Anadolu kültüründe belli bir hastalığın tedavisinde (sarılık, yılan yahut akrep sokması [bu uygulamayı yapan kişilere *efsuncu* deniyor], kırık-çıkıkların halledilmesi [bu uygulamayı yapanlara *sınıkçı* da deniyor] vs. gibi şifa konularında uzmanlaşmış topyekûn bir aileyi yahut büyüklerinden yeteneği devralmış bireyin hanesini ifade eder. O kişiye de *ocaklı* denir. *Makal* (1963: 121) köy edebiyatı diye kimilerinin azımsadığı önemli edebî cereyana kapı açan meşhur romanında; bir orta Anadolu köyünde geçen öğretmenlik günlerini anlatır. O havzada *ocaklı* şifacıların “bolluğundan” bahseder. Bu çokluk da hastayı bir bakıma kararsızlığa ittiği için şöyle seçim yaparlar: Su dolu bir kâsenin içine birkaç toplu iğne atılır. Hangisi en önce paslanırsa o istikametteki şifacı seçilir.

Noah Gordon, Hekim başlığıyla Türkçemize de kazandırılan hacimli tarihî romanında İskoçyalı bir *ocaktan* (*healer-foyer*) bahseder. Dönem 11.yüzyıldır.Cerrahlığı berber loncaları üstlenmiştir. Tabiplik usta-çırak usûlü aktarılmaktadır kuşaktan kuşağa. Romandaki çırak gencin öyle bir Allah-vergisi kabiliyeti (*gift*) var ki; ölümü yakın bir insanı; sadece bileklerini kavrayarak hemen oracıkta hissediyor; yani o kişinin yakın zaman içinde ölüp gideceği bilgisi ona bir şekilde mâlûm oluyor. Sonra bu genç hekimliğini geliştirmek için dönemin Acemistan'ına, *İsfahan* şehrine yol alıyor (doğuya giden güzergâhta *Babaeski* kasabasının da adı geçiyor hattâ). Orada bir bimârthane/darüşşifa (medreseye bağlı araştırma hastanesi) tespit edip meşhur Müslüman âlim *İbn-i Sina*'ya—batıda bilinen adıyla *Avicenna*'dır— talebe olmak şerefine ulaşıyor. Dönüşte anılan bu kabiliyet, *Dr. Robert Jeremy Cole*, müstesna hususiyetini büyük oğullar üstünden altoylarına aktaracaktır (bir nev'i *ocak*).

RESİM. Ayna & vampir münasebetine bir atıf (Yaygımağ). Ne de olsa diş hekimi, diş aynasına (Zahnspiegel / dental mirror) bakarak çalışır hastasının ağzında! (Konuşma balonlarını çev.: Yazar).

Lise yıllarımı geçirdiğimiz Robert Kolej’de bir yarı-yıl tatilinde; sırf öğretmenlerin yazıp oynadığı bir *Kont Draküla* piyesi sahneye kondu. (Okul öğrenciden yana boşalmıştı ama ben tatile gitmediğim için seyredebildim). Korku unsurunun içine cılk kıvama varmayan ölçülü mizah öğeleri de serpilmişti. Bir sahnede şatonun sâdik hizmetkârlarından (süzerenin *serflerinden*) bir tanesi —İngilizce hazırlık sınıflarının emektar hocası *Cim Baba / Mr. Johnson* bu rolü üstlenmişti— kontundan emirleri alıp dışarı çıktı. Transilvanyalı asilzâdeyi (Kont) canlandıran müzik hocası *Mr. Hoffman* bu noktada seyircilere döndü ve “uşağının” arkasından konuştu:

—“Poor man! He used to be the president of America. Now, he is only a teacher in Istanbul... (Zavallı adam! Önceden Amerika başkanıydı; halbuki şimdi İstanbul’da mütavazı bir öğretmen sadece...)”

O sıralarda, Dallas’taki suikastte hayatını kaybeden *John F. Kennedy*’nin yerini alan *Lyndon Johnson*’un hâtırası henüz belleklerde tâzeydi. Oyuncu; böylelikle; kurgu ile hâli (şimdiki zaman) *avangard* (öncü) bir tiyatro tekniğiyle birbirlerine eklemliyor ve gülüşmelerle, alkışlarla seyircisinden hak ettiği ödülünü alıyordu...

Siyah Süt başlıklı romanda lohusa ile odadaki varlık arasındaki karşılıklı konuşma (muhavere) bıraktığımız yerden itibaren şöylece devam ediyor:

Tel çerçeveli gözlük takmış ruhânî, “Alkarısı” lâfının üzerine gevrek gevrek gülüyor. O *şırfıntının* çoktan tekaüde (emekli) ayrıldığını ve artık ortalıkta esâmesinin okunmadığını ifade ediyor.

— Sizlerin de bizim gibi yaşlandığınızı bilmiyordum.

— Biz de yaşlanırsanız elbette (bir peçeteyle gözlük camını parlatıyor). Yine de sizin gibi botoks tedavisine kapılmayız ama biz. Hiç değilse şimdilik, bunu yapmıyoruz. Siz Âdemoğulları ve

Havvakızları kadar hızlı ihtiyarlamıyoruz amma biz nasıl olsa... Sizin on yılınız, bizim *cin* takviminde takriben (yaklaşık) yüz oniki seneye karşılık gelir. Öyleyse bizim oralarda yüz yaşında bir cin, daha çocuk sayılır. Senin andığın *Alkarısı*, artık bir nostalji olup çıkmıştır.

— Sizin için de nostalji diye bir şey var mı yani?

— Senin anlayacağın şekliyle, o bir nostaljidir artık. Demek istediğim bu. Nedir o *Disney* filmlerinde sunulan algı oluşturma çabaları? *Dekor* diye *sömürüyorlar* bizi. Lâmbalarda bekleyen cinler? Yirmi birinci asırdayız. Artık kimsenin lâmbalarar içinde çöreklenecek hâli yok! Siz insan türünü de sanatta öyle resmetmeler? Göbekli, kat kat gerdanlı, şalvarlı, fesli? Bozulmaz mıydınız buna? Biz de yeni zamanlara uyarlıyoruz kendimizi. Ben şahsen haftada dört gün spor salonuna giderim. Bir gram fazlalık vücut yağına tahammül gösteremem!

— Öyleyse sen tastamam kimsin ki?

— (Şapkasına dokunup centilmence kendisini takdim ediyor) Bendeniz, *doğum sonrası depresyonu* ciniyim, nâm-ı değer *Lord Poton* karşında duruyor yani *senin*! *Benim arzum, senin için emir demektir.*

— Hmmm, tam tersi olması gerekmez mi? Benim arzum sana emir yerine geçmez mi?

— Dediğim gibi, bırakalım bu *beylik* deyimleri. Hem artık birbirimizi iyice bir tanısak...

RESİM. Çoktan dünya lisanlarına mâl'olmuş bir şark masalı: Alâddin'in Lâmbası & içinden çıkan emrine her daim âmâde cini (görsel: Yaygınağ).

Kız bebeğin adı *Şehrazat Zelda* konur (Birinci isim 1001 gece masallarının anlatıcısı, ikinci isim, *Muhteşem Gatsby*'nin yazarı *Scott Fitzgerald*'ın karısının adı)[doğu-batı kültür sentezi?]. 18 Ay sonra *Elif Hanım* ikinci doğumunu yapar. Bir oğlan bebek. Adı *Emir Zâhir* konur {yine ilk isim doğu anânelere (gelenek) bir gönderme iken, ikincisi Portekizce'de yazan ve *Simyacı* adlı eseriyle tanınan Brezilyalı romancı *Paulo Coelho*'nun bir diğer kitap başlığına

gönderme imiş}. İkinci gebelik birincisinden daha rahat geçer. Ne doğumda ne de takip eden aylarda *Lord Poton* bir daha ortalıkta gözükmez...

[Bilgisiz toplumun ürküttüğü] konulardan birisi de doğumdan sonra kadının değişen hormon dengeleri nedeniyle ateşlenmesi, sinir sisteminin hassaslaşmasıdır. Bu durum halk tarafından *Al basması* olarak adlandırılmıştır. *Al* basan lohusanın göğsü sıkışır; nefes alması güçleşir. Kadın bağırırsa bile sesinin çıkmadığı söylenir. *Al basma* çocuğa gelirse çocuk sâkin duramaz; sıkça ağlar. Anadolu'nun kimi bölgelerinde, al karısı kırmızı boya, silâh ve meşaleden korkar. Bir başka belâ savucu, ekmektir. Şer güçleri kovsun diye *zâhının* ([Azerî lehçesinde] lohusa) yastığı altına ekmek konur. Tarımla geçimini sağlayan insanların kültüründe ekmek hayat sembolüdür ve bundan ötürü ölüm temasına zıttır (Sardarinia 2016: 57, 58, 59).

RESİM. “*Alkarısı*”; kırmızı renkten korkar diye lohusanın başına al tülbent örtülüp, yakasına al kurdela takılır. Misafirlere; şeker kamışı menşeli kaya şekerinden (nöbet şekeri) lohusa şerbeti ikram edilir (*Contemporary Social Theories* ders yansılar, 2021 a, İstinye Üniversitesi-İTBF-Sosyoloji Bölümü.)

Roman: *İskender* [İngilizce başlığı: *Honor*]

Elif Şafak'ın, İngilizce dilinde kaleme aldığı bu romanında; 1970'lerin Güneydoğu'sunda üçra bir mevrâda yaşam sürdüren *Cemile* karakteri önemli yer tutar. Özdeş ikizi *Pembe*; parçalanmış aile çocuğu, sorumsuz ve kumarbaz bir şehirli kocaya varıp, önce İstanbul'a, ardından çoluk çocuğa karışıp ailece Londra'ya yol bulur. İkizi *Cemile* kendi toprağında bekâr kalır. Alaylı bir ebe sıfatıyla, kaçakçılar dahil, bölge insanına sağlık hizmeti sunar. Tek göz odadan ibaret evinin alt gizli bölmesinde ilâç yerine geçen bitkileri, tohumları, baharatları minik şişelerde muhafaza eder. İkizler; erkek evlât yüzü göremeden bu dünyadan göçen baba *Berzo* ile anne *Naze*'nin (bir manga sayısına bedel) kız evlâtlarından sadece ikisidirler.

Yerli halk *Cemile*'nin bir *erkek cin* ile evli olduğuna inanmıştır. Söylenceye göre *cin-koca* arada sırada aklına estikçe gelip insan zevcesiyle buluşur. Sonra tekrar kendi âlemine çekilmeden önce eşine tabâbet (hekimlik) ile ilgili yeni bilgiler öğretir; eski bilgilerini de takviye eder. *Cemile* için hiç de tekin olmayan o mıntıkada bu inanış gayet faydalıdır. Ona bir nev'i dokunulmazlık temin etmektedir zira. Bu romanda ruhânîler gibi bir tem, işte ancak bu kadarcıktır. Bir de töre icabı kendi annesi Pembe'nin canına kıyan oğul-İskender'i, "annenin ruhunun" (*) kaldığı Britany hapishanesinin hücrelerinde ilk zamanlarda bazı geceler gelip gelip ziyareti meselesi vardır.

RESİM. Makalede ele alınan romanlardan beş adedi (Yaygınağ'dan görsel öğeleri bulup dizayn eden: Yazar)

Aşk [Eserin İngilizce orijinal başlığı: *The Forty Rules of Love*]

Ella, kocası ve üç çocuğuyla birlikte oturan yüksek tahsilli bir Amerikan ev hanımıdır. Bir aralık kitap eleştirmenliğine kalkışır. Eline gelen taslak, Avrupalı bir foto muhabirinin çalışmasıdır ve İslâmî mistisizm ile ilgilidir. Böylece 13. asırda *Selçuklu* ülkesinde yaşayan *Mevlâna* ile *Şems-i Tebrizî* adlı sûfilerden haberdar olur.

* Genel kabul gören dinî bilgilere göre ölümler berzah âleminden bu tarafa geçemezler. *Parapsikolojinin* ilgilendiği medyumluk müessesesi, eğer gerçek ise (keskin bir şart edatı); belli ki istisnadır. Taşra evlerinde bir vakitler âdetâ bir eğlence gibi tekrarlanan ruh çağırma oturumlarında —*occult sciences* / gizli yahut karanlık ilimler, kimilerinin ilgisini çok çekmiştir —fincanı hareket ettirip harfleri yazan kuvvetin, ruh değil ve fakat cin olduğu açıklanmıştır. Bu kavramla ilkin çocuklukta seyrettığım, konusu Brezilya'da geçen Fransız filmi *Siyah Orfe* (*Orfeu Negro*) vesilesiyle âşına hâle gelmişimdir (filmin sonlarına doğru karnaval sahneleri, derken bir sapa yerde bir kulûbe ve içinde gözlerini devirerek ölüyle “konuşan” medyum sahnesi...).

Bir tatilde ailece ahablık kurduğumuz subay kızı orta yaşlı bir hanım; merhum annesinin; ölümünden sonraki ilk zamanlarda bazen gelip evdeki yatağında sabahdan kendisini ziyaret ettiğini; bize itimat ederek dile getirdi. Gelen “anneyi” özellikle kokusundan ve şaşmaz bir surette teşhis ettiğini, heyecanlı bir edâyla vurguladı. *Cenab-ı Hak* (c.c.) dilerse çok az sayıda bazı sevdiği nazlı kullarına; dilediği ölçüde tabiat-üstü güçler (yakın gelecekte haberdar olabilir vs.) ihsan edebilir çizgisindeki bazı izahatlar; bu gibi istisnaî haller noktasında belki de dikkate değer olarak ele alınabilirler. Kim bilir?

Roman 13. asır ile günümüz arasında geri dönüşler (*flashbacks*) ve ileri sıçramalar (*flash-forwards*) tekniği ile örülüdür. 13. Asra müteallik kısımlarda riyazetçi (perhizci) bu iki başkahramanın üzerinden kimi *kerametler* (*) hususuna muhtelif değinmeler bulunur. Romanda ruhânîlik meselesi, işte bu bağlam içinde kurgulanmıştır.

Roman: Bit Palas

Bonbon Palas; eskimeye yüz tutmuş bir apartmanın on adet dairesinde yaşayan; kimisi kiracı kimisi kat mâlîki insanlardan; ayrı ayrı kesitler sunar. Farklı toplum katmanlarından ve mesleklerden aileler, metresler, yalnız kişiler. Alt katta ikiz kardeşlerin işlettiği bir kuaför salonu da vardır. Binayı inşa ettiren; Ekim devriminde Rusya'dan kaçan bir soyludur ve genç karısına armağan olsun diye düşünmüştür bu binayı inşa ettirmeyi.

{Çarlık taraftarı nice kibar, seçkin (Çağdaş Fransız sosyolog *Pierre Bordieu*'nun *kültürel sermaye* kavramını şahsında dört dörtlük temsil eden) asilzâde kadın ve erkek Beyaz Ruslar'ın; bu kader döngüsüyle neler çektiğini; bu roman üstünden de öğrenmek mümkündür. Bir süreliğine geçiş yolları demek olan Şehr-i İstanbul'da kalan veya oyalanan bu insanlar — burada onların yetimlerine de muvakkat okullar kurmuştur Osmanlı hükümeti— sonradan, (o yetimler dahil), Avrupa memleketlerine doğru göçlerini sürdürdüler.

Az sayıdaki temelli kalanlardan birisi, yetmişli yaşlarında Robert Kolej Yüksek Okulu'nda (ve ondan dönüşme Boğaziçi Üniversitesi'nin ilk zamanlarında) spor işlerine bakan *Mr. Nadovsky* idi: *Eskrim Nadovsky'nin tam uzmanlık alanıydı. Kendisi, Ekim Devriminde Bolşevikler'den kaçmış bir Beyaz Rus soylusuydu. Tanıdığı bayanlara selâm verirken fötr şapkasını sür'atle başından çıkarıp hafifçe eğilmeyi (reverans) de ihmâl etmezdi. Centilmenlik örneği bu çalıştırıcı, aynı zamanda hoşsohbet ve nüktedandı. Başlangıç duruş pozisyonunu beğenmediği eskrimciyi, "paket exhibition!" diyerek, bu yarı Türkçe-yarı İngilizce ünlü şaka ibâresiyle uyarırdı* (Çaya & Özarboy 2015: 254).

Bonbon Palas isimli apartmanın çok rahatsız edici bir yanı, bütün dairelerden hissedilen kesif fena kokudur. Öğretim üyesi kiracı da diğer herkes gibi bu kokuyu bitişik arsaya ulu orta dökülen çöplük alana nispet edenlerdendir. Oraya çöp dökülmesini caydırmak üzere; bir gece kimse görmeden bitişik duvara yeşil yağlı boya ile bir ikaz yazısı karalar. Verilen mesaj orada bir yatır (türbe) bulunduğu bilgisidir. Bu iddia da etkili olamaz; zira kokunun aslî kayağı "lodosçu" bir kat mâlîkidir. Madam, ılıman rüzgârların kıyıları vurduğu enva-i çeşit artıkları

* Müslümanlar *keramet* mefhumuna inanırlar. Kerameti *mucize* ile karıştırmamak lâzım gelir. Mucizeler, peygamberlere, kavimlerini doğru yola sevk etsinler diye Cenab-ı Hak'ça (c.c.) bahşedilmiş hediyeler hükmündedir. Bir kavmin muannitleri (inatçıları); kendi tanımladıkları olağanüstü bir hâlin vukuu doğrultusunda; ilgili peygambere meydan okurlar. Peygamber de Allah-ü Tealâ'ya (c.c.) niyaz ederek; talep edilen hâlin fiilen gerçekleşmesine vesile olur. Yani burada sanki bir ilâhî pazarlık anlayışı var gibidir.

Son peygamber Hz. *Muhammed*'le (s.a.v.) birlikte peygamberlik müessesesi (yahut peygamberler zinciri) hitam bulduğuna göre, artık mucizeler dönemi kesinlikle kapanmıştır. Keramet; sâlih yahut veli kullara gelen bir ilâhî ihsan yahut ikramdır. Belki mucizeden bir cüz (parça) edâsı taşır. Takvası itibarıyla seçkin kulların etrafında ya da onların üstünden olağanüstü bir oluşumun meydana gelmesidir yani. İstekle olmaz; tanımlama ve talep etme (ya da niyaz etme/ yalvarıp yakarma) ile kaim değildir. Veleve ki vuku bulur ise; anılan evliyanın *keramet gösterdiği* söylenir. Buna evliya kendisi dahi hayret eder. Biraz indirgemeci de olsa, bahsi geçen iki kavram arasındaki büyük farkı böylece açıklamak mümkündür.

Yakın tarihte ekrana taşınmış bir bilimsel tartışmada; (yeni) bir devlet üniversitesinde görevli hanım öğretim üyesi; *Forty Rules of Love* başlıklı bu çalışmaya olumsuz bir gönderme yaptı. "Tasavvufi konular ona mı kalmış?" demeye getirdi. Bendeniz-fakir, davranış dersleri okutan bir hoca sıfatıyla bu noktada; ekran başında *Freudvâri* bir yorum getirdim: Gayri-ihitiyarî eşime döndüğümde ağzımdan çıkan nidâya ben dahi şaşırdım kaldım! ("Bu hoca hanım *Elif Şafak*'ı amma da kışkırtıyor haa!").

torbalarla gizlice apartmana sokarak dairesinin özel bir bölümünü bir “çöp oda” hâline getirmiş meğerse...Onun vefatıyla durum ortaya çıkacak; bir özel firma tarafından bütün bina ilâçlanacaktır (**).

Havva'nın Üç Kızı

Yazarın bu çalışması [Almanca'da] “Cennetin Kokusu” başlığıyla piyasaya çıkmıştır. Bu, 2016 baharında İstanbul'da bir ziyafet masasında Oxford'daki talebelik günlerini hatırlayan bir İstanbullu kadının hikâyesidir. 11 Eylül 2001 Saldırıları'nın hemen sonrasında romanın başkışisi bu üniversitede “Tanrı [Allah] hakkında” profesörün güdümünde bilimsel tartışmalar içeren küçük grup dersine (seminer) yazılmıştır. Söz konusu profesör, kimilerinin çok saydığı, kimilerinin ise aksine şeytanlaştırdığı ama muhakkak büyüleyim gücü (karizması) yüksek ve fevkalâde renkli bir kişiliktir. [Dağınık ofisinde hatırlatıcı notları iplere; kuruyan çamaşırlar misâli mandallarla tutturun uçrak bir öğretim üyesi...]. Derken patlak veren bir skandal yüzünden bu ders müfredattan kaldırılmıştır. Romanda dönüp dolaşan sualler; sosyal hüviyet (kimlik), cinsellik, feminizm, Türkiye ülkesi, Müslümanlık, inanç akîdeleri, şüphe ve Tanrı [Allah] mefhumları üzerine kuruludur. Elif Şafak, Oxford'da üç bayan öğrenciyi bir araya getiriyor: Babası alkolü tercih ederken annesi kendi dindarlığına sarılan Türk kızı *Nazperi* [*Nazperi Nalbantoğlu*]. Tüm dinî rehberliğe ve hattâ ahlâkî normlara karşı duran Acem menşeli [Şah zamanının İran'ından bir aileden gelen] İngiliz vatandaşı *Shirin*. Bir ebeveyni Mısırlı, diğeri Amerikalı olan *Mona* ki Amerikan aktivizmi ile Mısır dindarlığını, feminizmi ve başörtüsünü kendi temsilinde birleştiren bir kız öğrenci. Bu üçü, kendilerini, sırf aynı seminerde değil, aynı zamanda öğrenci yurdu dışında bir orta evde buluyorlar ki Nazperi bu son gelişmede giderek seminer hocalarının tertip ettiği bir sosyal deney kokusu sezinliyor (Kücherman 10 Ekim 2016, Çev. Yazar).

Romanda oldukça merkezî bir konumda *sis içindeki bebek* motifinin buluyoruz. Bu görüntünün ilk ortaya çıkışı küçük *Nazperi*'yi tatlı dille kandırıp külüstür otomobiline binmeye râzı etmeye çalışan kötü niyetli heriften onu korurken görüyoruz. Görüntüye kapılan kız çocuğu otomobile yönelmekten vazgeçer. O sırada evin önünden küçük kızının yok olduğunu fark eden annesi kendisini çağırır. Otomobil de kaçır (s. 47'den özet).

Küçük kız bu sis içinden beliren bebeğin ortaya çıktığı ilk zuhuratta (vizyon, görüntü) onun bir *cin* olduğuna hükmeder. Yanağından boynuna uzanan mor bir beni, ağzının kenarında salya izi gibi bir ıslaklık vardır. Yüzü yuvalak, ifadesi tatlıdır. Kız, “üç harfli”lerin bahsini çok işitmiştir. *Âdem* ile *Havva* daha cennetten ayrılmadan çok öncesinde bu dünyada onlar hükümfermâ olmuşlar. Öyleyse zamandizimsel açıdan onların dünya üstündeki iddiaları daha haklı olsa gerektir, insaninkine nazaran. Şimdilerde ıssız yerlerde, karlı dağlarda, mağara ve çöllerde yaşarlar amma bazen şehre inerler. Kokulu helâları, kirli bodrumları, küflü köşe bucakları mekân edinirler. Kazara onlardan birinin üstüne basanın işi ters gider. Bazen inme hastalığına sebep olurlar. O anda bulunduğu noktadan öteye kımıldayamadığına bakılırsa; kendisine de (belki geçici olarak) bu hâl mi gelmiştir? *Sisteki bebek* annenin sesiyle irkilmişti de

** Bu ameliye *tütsü* (*fumigation*, *Begasung*) olarak da anılır. Türkçe'de (demiryollarının zehirli gazla vagonlardaki kemirgen ve haşerati imhası örneğindeki gibi) kimyasal dezenfekte anlamına gelen *tütsü* kelimesi de vardır: ıtırıl organik çubukların yanmasıyla ortalığa gizemli bir izlenim kazandıran tütsü (*incense*, *Weihrauch*) kelimesi de vardır (Aynı yazılış okunuş ama farklı anlamlar) {*Tütsü* kelimesinin burada ikinci sırada verilen mânâsının bir diğeri karşılığı ise; Arapça *bahûr* kelimesinden bozma *buhur* بخور sözcüğüdür (Erdem 1992)}.

hem! Sanki bu sesi tanıyormuşçasına... Sonra sis ve içindeki bebek dağılıvermişlerdi (s. 52'den özet).

Küçük *Nazperi* durumu önce *rindmeşep* (dünya ehli) tabiatlı babası *Mensur*'a açar; baba bunu çocukluk hayal gücüne verir. Dindar tabiatlı annesine de ayrıca anlatınca; bu defa kadın onu bir cinci hocaya götürür. Belli kuttörenlerden (ritüel, âyin) sonra iş; musallat olmuş cini; kızın sırtına bir sopayla vurmaya kadar varır gider. Bu gelişme anneyi ürkütür. Kovalama seansını oracıkta yarım bırakıp, kızıyla birlikte uzaklaşır. Derken annesi olayı unuttur. Ebeveyn tepkilerinden aldığı dersle küçük kız bir daha kimseye bu sırrını açmaz; içine atar (s. 52'den özet). Mamafih; (anılan seminerin hocası) *Profesör Azur*'un ev dâvetinde sisteki bebek ona tekrar görüldüğünde hocasına bahseder. O da Peri'ye, kendisinin çok özel bir kız talebe olduğu açıklamasını getirir. (Roman kahramanı *Nazperi*'nin anlatıcı sıfatıyla okura söylediği gibi; uçakla İngiltere'ye girerken yolcular süt ve et mamûllerini, mevzuat gereği ülkeye sokamazlar ise de; gelenlerin çocukluk anılarına hangi mevzuat bir yasak koyabilir; gümrük sınırlarını aşip geçmek açısından?).

Romanda geçen *sisteki bebek*; son defa olarak; şimdi üç çocuklu (ve zengin iş adamı Adnan Bey'in eşi) *Nazperi Hanım*; arabasının hemen dışında bir berduşun saldırısına uğradığında görünür. Yine *Nazperi*'ye; önceden hep yaptığı gibi; moral-maneviyat ama bu defa bir de cesaret ve kavga gücü bahşeder bu âşinâ görüntü. Derken kavgada tartaklanmış bir vaziyette ve gecikmeli olarak otomobiliye yol alıp; bir yalıda verilen akşam yemeği davetine; kızıyla birlikte ulaşır. Kocas; önceden yerini almıştır masada zaten. *Peri Hanım*, gecikmesinin sebebini geçirir, anlatmaz (s. 54'den özet).

Baba *Mensur* bir gün içkili kafayla liseli kızına bebekliğinde ölen ikiz erkek kardeşinden bahsetmek gafletinde bulunmuştur. Geri adım atamayıp devamını getirmeye mecbur kalmıştır. Küçük kız *Nazperi* acı bir bardak eriğini kendisi beğenmeyip oğlan kardeşine ikram etmiştir. Çocuk eriği yerken genzine kaçmıştır. Sonradan anne küçük kız bebeğe hesap sormuştur. O boğulma esnasında niçin koşup mutfakta annesine (yani kendisine) haber vermemiştir? Anlatıcı; roman boyunca *sisteki bebeği* öldüğünü öğrendiği ikiz kardeşi ile doğrudan doğruya bağdaştırmaz. Bu sentez okura kalır. Demek *sisteki bebek*, küçükkken ölen ikizinin yardımsever hayaletidir olsa olsa...

SONUÇ

Romancı *Elif Şafak*'ın altı adet eseri üzerinden bir münekkid (eleştirmen) işpayına (rolüne) soyunmuş olmak hasebiyle; bu romanlarda işlenen takdire şâyân birçok konu ve arka plan bilgilerine (*hidden transcript*) tesadüf ettik. Yazarın, çok ender bir muhayyile gücüne sahip bulunduğunu, öncelikle teslim edilmelidir.

İşlenen izlekler içinde; kimi eserinde daha koyu çizgilerle beliren ama neredeyse her birinde, hiç değilse belli bir dokunuş yahut gönderme mesabesinde ele alınan bir takım ruhsal varlıklar konusu; oldukça çarpıcı bir özellik teşkil eder. Dikkatten kaçma ihtimali bulunmayan bir yazım unsuru hükmünde alınabilir. Bu gibi ruhsal varlıklar konusu; gerçek hayat arenasında hemen hemen hiçbir sosyo-kültürel yapı içinde; insanların çoğunun inkâr etmediği yahut edemediği bir sosyal oluşum ögesi de temsil eder. Bu itibarla onlardan bahis; hele belli ölçüleri aşmayacak değinmeler derecesinde kalıyorsa; romanların gerçekçilik karakterine yahut inanılır olma tabiatına zarar vermez. Tam aksine; realizm dokusuna olumlu mânâda katkı sunuyor olabilir. Öyleyse anılan bu temler, ilgili eserlerde, *okkalı* birer *artı* olmaktan ibarettirler.

KAYNAKÇA

- Adasal, Rasim (1977). *Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji*, 3. baskı, Minnetoğlu Yayınları, Cağaloğlu, İstanbul.
- Barber, Paul (1988). *Vampires, Burial & Death: Folklore & Reality*, New Haven-Connecticut & London.
- Cannon, Walter B. (1957).” « ‘Voodoo’ Death», *Psychosomatic Medicine*, Vol. XIX, No. 3, pp. 182-190.
- Coşkun İsmail & Erkilet Alev (2010). “Kapıya Geleni Geri Çevirmemek: İstanbul Esnafının Dilencilik Olgusuna Bakış Açısı”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 20. Sayı, 2010/1, ss. 1-21.
- Çaya, Sinan & Özarboy, Ali (Eylül 2015). “Amatör Sporların Sosyo-Kültürel ve İktisadî Boyutu”, *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science (SOBİDER)*, yıl:2, sayı:4, ss. 247-257.
- Çaya, Sinan (2021a). “*Contemporary Social Theories*” lisans dersi yansıları, İstinye Üniversitesi-İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Topkapı (Cevizlibağ) Kampüsü, İstanbul.
- _____ (2021b). “*Behavioral Sciences for Engineers*” lisans dersi yansıları, Marmara Üniversitesi-Mühendislik Fakültesi (Yeni Yerleşkesi), Küçükyalı, İstanbul.
- Erdem, Sargon (1992). “Buhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt VI, Kocatepe, Ankara.
- Gordon, Noah (1986). *The Physician*, Simon & Schuster Publishing, New York.
- Kücheman, Fridtjof (10. 10. 2016). “*Das letzte Abendmahl des Türkischen Großbürgertums*”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.
- Mağden, Perihan (1991). *Haberci Çocuk Cinayetleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Makal, Mahmut (1961). *Bizim Köy*, Varlık Yayınları, Cağaloğlu-İstanbul.
- Müslümoğlu, Mustafa (04 Ekim 2019). “Kur’an-ı Kerim’e göre Dünyada Yaşayan Ruhânî Varlıklar”, *Gazete Yenigün*.
- Nicolas, Michèle (1972). *Croyances et pratiques populaires Turques concernant les naissances (région de Bergama)*, imprimerie A. Bontemps, Limoges (France).
- Ran, Nâzım Hikmet (1966, 1987). *Memleketimden İnsan Manzaraları: Şiirler 5*, Yedinci Basım, Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Sardarinia, Elnaz (2016). *Doğu Azerbaycan Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri*, basılmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şafak, Elif (2007). *The Bastard of İstanbul*, Viking Press, New York.
- _____ (2009). *Aşk* [İngilizce başlık: *The Forty Rules of Love*], Doğan Kitap, İstanbul.
- _____ (2011). *Ehre* [Türkçe başlık: *İskender*; İngilizce başlık: *Honor*], İngilizce’den Almanca’ya tercümesi: Michaela Grabinger, Kein & Aber e-Book.

- (2002, 2014). *Bit Palas* [İngilizce başlık: *The Flea Palace*], Doğan Kitap, İstanbul.
- (2016). *Black Milk: On Writing, Motherhood and the Harem within* [Siyah Süt], trans. by Hande Zapsu, Viking Press, New York.
- (Oktober-2016). *Der Geruch des Paradieses* [Türkçe başlık: *Havva'nın Üç Kızı*; İngilizce başlık: *Three Daughters of Eve*], İngilizce'den Almanca'ya tercümesi: Michaela Grabinger, Kein & Aber e-Book.
- Tekin, Lâtife (2013). *Sevgili Arsız Ölüm*, İletişim Yayınları, Cağaloğlu-İstanbul.